

SLOVENSKÁ KNIHA O KOGNITIVNÍ LITERÁRNÍ VĚDĚ

Kuzmíková, Jana: *Kognitívna literárna veda: Teória, experimenty, analýzy*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie ved, 2021, 264 s.

Irena Vaňková
Univerzita Karlova
irena.vankova@ff.cuni.cz

O kognitivní literární vědě (dále KLV) slyšíme a čteme čím dál častěji. Na tom, co se dnes tímto pojmem (*cognitive literary science*, *cognitive literary studies*) — případně i pojmy příbuznými, zejména kognitivní poetika (*cognitive poetics*) — u nás i ve světě míní, však nemusí být úplná shoda.¹ I proto je zajímavé sledovat, jak KLV chápe a rozvíjí Jana Kuzmíková, vědecká pracovnice Ústavu slovenskej literatúry SAV v Bratislavě. Touto oblastí zkoumání (respektive přístupem k literatuře) se zabývá dlouhodobě, a to jak teoreticky, tak interpretačně — tedy s využitím kognitivistických teoreticko-metodologických východisek i nástrojů při výkladu děl některých slovenských prozaiků, především Františka Švantnera a Pavla Vilikovského.² Už přes deset let tak formuje povědomí o oblasti literární vědy, která se v našem kontextu zabydluje teprve pomalu (třebaže ve světě takto orientované práce rezonují už od osmdesátých

- 1 Roman Mikuláš chápe kognitivní poetiku jako podřazenou KLV (mluví o ní jako o jednom z jejich „teritorií“, vedle kognitivní naratologie, kognitivní stylistiky, kognitivní teorie dramatu či neuroestetiky). KLV pak charakterizuje jako „superteorii obsahující impulzy celého radu referenčních disciplín z oblasti přírodních a humanitních věd“ — srov. i pokračování definice in Mikuláš, Roman. „Kognitívna literárna veda.“ In Roman Mikuláš a kol. *Podoby literárnej vedy: Teórie — metódy — smery*. Bratislava: Veda, 2017, s. 323–339. Jiní autoři vnímají kognitivní poetiku víceméně zástupně za celou KLV; blíže s uvedením zdrojů viz Vaňková, Irena. „A teď mi to řekněte jinými slovy: Umělecké texty v kognitivně-lingvistické a kognitivněpoetické perspektivě: Několik poznámek.“ *Jazykovědné aktuality*, 59, 2022, č. 3 a 4, 73–86. Pojmenování *kognitivní poetika* někdy alternuje s *kognitivní stylistikou* a mezi inspirátory kognitivněpoetických přístupů se připomíná mj. i pražská škola, jmenovitě Jan Mukařovský (hlavně s ohledem na pojem *aktualizace, ozvláštnění / foregrounding*). Srov. Semino, Elena — Culpeper, Jonathan (eds.). *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis*. Amsterdam — Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002.
- 2 Soupis některých takto orientovaných autorčiných statí (včetně těch, které byly tak či onak integrovány do recenzované knihy) nacházíme na s. 240. Jmenujme z nich aspoň pozoruhodnou kolektivní práci *Literatúra v kognitívnych súvislostiach* (2014), již Kuzmíková redigovala. Vedle teoretických výkladů o umění v kontextu kognitivních věd, o konceptuální metafoře, narativních konstrukcích identity a emocionálním působení literatury se v ní dostalo i na příklady jejich využití při interpretaci konkrétních literárních děl. Spolu s editorkou se na knize autorsky podíleli Silvia Gáfriková, Lukáš Procháška, Zuzana Fonioková a Róbert Gáfrik.

let 20. století a podle některých náhledů i mnohem déle).³ V poslední době se autorka věnuje i empirickým výzkumům různých aspektů literárního díla v rámci čtenářské recepce (a ovšem kognice). To se ostatně ukazuje i v její monografii, jejímž záměrem je — autorčinými slovy — „poukázat na význam a přínos zohlednění lidské kognice vo výskume literárnosti a literatúry“ (s. 10). Zdůrazněme, že kniha (jíž autorčino dosavadní takto zaměřené zkoumání vrcholí) je prvním soustavným pojednáním o kognitivně založené literární vědě nejen ve slovenském, ale i česko-slovenském kulturním prostoru.

Nejobecněji řečeno představuje KLV „dialog mezi literaturou a kognicí“, respektive různé „dialogy“,⁴ probíhající v různých rámcích, s různými východisky, cíli i metodami zkoumání. Souvisí to do značné míry s interdisciplinárním či transdisciplinárním charakterem KLV, o němž mnohostranně uvažuje i Jana Kuzmíková.⁵ Velmi zhruba (můžeme-li v rozhovoru s autorkou nasvítit její charakteristiky trochu jinak)⁶ lze první z těchto rámců označit jako kognitivněvědní (např. kognitivněpsychologický či neurobiologický), často — řečeno i s Janou Kuzmíkovou — chápáný jako „tvrdý“, navázaný na „sciences“, experimentálně zaměřený na vztah mezi myslí a mozkiem a ukazující literární dílo a literární komunikaci v těchto souvislostech), druhý jako kognitivnělingvistický (odvozený tak či onak od teorií vztahujících se původně ke specifickému — literatuře bližšímu — kontextu jazy-

3 Záleží na tom, odvozujeme-li zájem literárních vědců o zohlednění kognice od doby vzniku a formování kognitivních věd jako věd zkoumajících lidskou mysl a mozek (v reakci na rozvoj umělé inteligence), tedy asi od šedesátých let 20. století, nebo zda ho vidíme spíš jako modifikaci (respektive organické „pokračování“) přístupů kognitivní lingvistiky, která vznikla v samostatném rámci (původně jako polemika s Chomským) v osmdesátých letech a ovlivnila řadu (zejména humanitních) věd, případně zda ji chápeme především v návaznosti na některé literárněvědné přístupy (recepční estetiku). Tyto polohy se jistě překrývají a přelévají (viz dále).

4 Srov. Burke, Michael — Troscianko, Emily (eds.). *Cognitive Literary Science: Dialogues between Literature and Cognition*. Oxford: Oxford University Press, 2017. Struktura knihy naznačuje, že se můžeme dívat na literaturu prizmatem kognitivismu, ale i naopak na kognici prizmatem literatury, což má podstatné implikace.

5 Kuzmíková tu pokládá otázku, zda má být KLV chápána (jak je tomu dnes) jako subdisciplína „autonomního systému literárnej vedy“, protože — argumentuje — „interdisciplinárny charakter literárnej vedy, presun jej záujmu z literatúry na literárnosť jej prepojenosť nielen na humanitné, ale aj prírodné vedy (informatika, neurobiológia, vedy o mozgu, evolučná teória apod.) nabáda chápať ju ako prirodzené rozšírenie fundamentálnej literárnej vedy“ (s. 10). Bylo by tak namísto mluvit spíš o přístupu (k literatuře, literárnímu dílu, literárnosti) než o subdisciplíně. Podobné je to i v různých pojetích kognitivní lingvistiky: i tu je otázkou, chápat-li ji jako meziobor (např. na úrovni psycholingvistiky), či spíš jako přístup k jazyku (v analogii k přístupu strukturnímu či komunikačnímu), zohledňující propojení jazyka s myšlením. Srov. Vaňková, Irena. „Kognitivní lingvistika v kulturních souvislostech.“ In *Kognitivní věda dnes a zítra*. Ed. David Krámský. Plzeň: Bor, 2009, s. 243–256.

6 Srov. Vaňková, Irena. „A teď mi to řekněte jinými slovy: Umělecké texty v kognitivnělingvistické a kognitivněpoetické perspektivě. Několik poznámek.“ *Jazykovědné aktuality*, 59, 2022, č. 3 a 4, 73–86.

kovědnému)⁷ a konečně třetí jako rámec literárněvědný v užším smyslu slova, se zřetelem k vývojové linii literárněvědné tradice — zejména v návaznosti na recepční estetiku, respektive na přístupy, jež chápou literaturu jako komunikační proces.⁸ Tyto kontexty se ovšem prolínají (např. v přístupu k metafoře či dalším typickým tématům KLV), a kognice je tak viděna a zkoumána v různých perspektivách a s různými důrazy, jistě i s ohledem na tíhnutí badatele spíše k východiskům lingvistickým, anebo literárněvědným.

Tak je tomu i v případě recenzované knihy. Autorka vykládá pozadí své disciplíny s úctyhodným přehledem a v širokých souvislostech, dominuje však hluboké ukotvení do kontextu literárněvědné tradice světové i domácí (srov. zejména kapitola 5, kde se pojednává o Mikově škole literární komunikace, viz dále). Kognitivní obrat v recepci literatury (a důraz na roli kognice v humanitních disciplínách vůbec) přibližuje v širokých souvislostech, soustřeďující se při tom spíše na kontext kognitivní vědy (s akcentem na propojování „sciences“ a „humanities“), nežli aby soustavně sledovala perspektivu kognitivní lingvistiky. Ovšemže Lakoffova a Johnsonova teorie konceptuální metafory tu pominuta být nemůže a není. Od Lakoffových výkladů o kategorizaci a prototypch také autorka odvíjí kognitivní interpretaci literárního realismu či ironie (srov. oddíl IV).

Co se týče struktury knihy, v souladu s podtitulem („Teorie, experimenty, analýzy“) probírá autorka nejprve premisy KLV, její historii i současný stav, teoretické základy, hlavní koncepty i osobnosti;⁹ samostatně pasáže věnuje kořenům podobného zkoumání na Slovensku. Pak představuje původní experiment (dotazníkový výzkum věnovaný kognitivním aspektům recepce metafor) a na závěr uvádí pět

-
- 7 Kognitivní lingvistikou zde míníme nikoli jednu z tradičně chápaného komplexu kognitivních věd, ale přístup k jazyku chápaný v intencích lakoffovsko-johnsonovských či turnerovských, s typickými tématy a východisky, jako je např. pojmová metafora a metonymie, kategorizace, představová schémata a zásadní role tělesnosti v kognitivních procesech — a také přesvědčení, že naše mysl je „literární“. V tomto kontextu se ovšem nabízejí otázky, v čem spočívá literárnost literatury, čím se odlišuje metafora kreativní od oné běžné, každodenní, konvenční apod. O literárněvědné či poetologické zkoumání si říká i přístup k významu, jež nabízí kognitivní sémantika, holisticky založená a zdůrazňující tělesnou a emocionální zkušenost člověka se světem, a ovšem i evokační sílu slov, propisující se do jeho konotací. Lexikální význam je tu spatřován ve vazbě na jazykový obraz světa a s ohledem na napětí, které se utváří mezi jeho polohou konvenční a kreativní. Srov. např. Pajdzińska, Anna — Tokarski, Ryszard. „Jazykový obraz světa a kreativní text“. *Slovo a slovesnost*, 71, 2010, s. 288–297.
- 8 Srov. Mikuláš, Roman. „Kognitivna literárna veda.“ In Roman Mikuláš a kol. *Podoby literárnej vedy: Teórie — metódy — smery*. Bratislava: Veda, 2017, s. 323–339. Připomeňme i náhled Trávníčkův, že kognitivismus představuje pokračování pohybu literární vědy od zájmu o autora přes strukturalistické soustředění na sám text až ke zkoumání recepce a recipienta. Díky KLV vede pak cesta ještě dál, k předpokladům recepce (a komunikace), které jsou dány v lidské kognici. Srov. Trávníček, Jiří. „Doslov.“ In Turner, Mark. *Literární mysl: O původu myšlení a jazyka*. Přel. Olga Trávníčková. Brno: Host, 2005, s. 247–270.
- 9 Včetně zmínek o aktivitách institucionálních, zejména mezinárodní vědecké společnosti IGEL (International Society for the Empirical Study of Literature), s níž autorka spolupracuje (s. 23).

analyticko-interpretčních studií zasvěcených konkrétním slovenským prozaickým textům.

Kniha je (kromě předmluvy, doslovu a podrobného doprovodného aparátu) rozčleněna do čtyř oddílů, zahrnujících jedenáct průběžně číslovaných kapitol. První oddíl („Teória a zámery kognitívnej literárnej vedy“) uvádí do širokého kontextu, ať už se zaměřením na okolnosti vzniku a premisy kognitivních věd a jejich zkoumání (mysli i mozku), anebo ve vazbě kognice a kognitivních procesů na literární vědu, literárnost a literární komunikaci. Ne zcela jasně je vymezen vztah kognitivní literární vědy ke kognitivní lingvistice. Nicméně právě z tohoto kontextu je převzato jedno ze základních témat knihy, teorie konceptuální metafory George Lakoffa a Marka Johnsona, jejíž implikace a různé aspekty fungování jsou podrobeny detailnímu zkoumání i dále, ve druhém oddíle („Experimentálny výskum“). Konceptí metafory zde autorka představuje vícero, z různých výzkumných kontextů, a velmi zajímavě. Co se však týče podrobné analýzy a interpretace příkladů (od s. 68 dále), byl by namísto poněkud jasnější přístup k formulacím a terminologii (i ke zdrojové literatuře). Tak například se tu nerozlišuje mezi konceptuální metaforou a metaforickým vyjádřením (tedy jazykovou konstrukcí), přestože jde o dvě různé roviny skutečnosti: z jazykových vyjádření usuzujeme o podobě pojmu (respektive na jejich základě metaforický pojem rekonstruujeme);¹⁰ a to platí jak u konvencionalizované podoby metafor, tak u kreativních metaforických konceptualizací.

Autorce jde pochopitelně o druhý případ, respektive o „kreativní užití konvenční metafory“: podle kognitivních lingvistů se totiž i neoriginálnější metaforická vyjádření odvíjejí od těch konvenčních — jinak bychom jim nerozuměli. V umění (a při jazykové kreaci vůbec) se ovšem s pojmy (i metaforickými) jinak zachází. O tom, jak (respektive o metaforických extenzích a elaboracích, kombinacích metafor či o jejich explicitních problematizacích), uvažují Lakoff a Turner ve společné knize, která by mohla autorčin pohled zajímavě doplnit (případně také například zpochybnit pojem „mrtvé metafory“).¹¹ V autorčiných detailních analýzách konkrétních metaforických vyjádření (např. toho o „šmyklavej ulici“) by mohlo být užitečné zohlednit lexikální konotace (tedy konkrétnější „markery“ poukazující k evokační potenci slov) z kontextu kognitivní sémantiky.¹² Autorka zhruba v tomto smyslu užívá pojem „emergentní významy“.

Pokud jde o tzv. *blends*, jsou v knize chápány patrně jako typ metafory (respektive metaforického vyjádření?), je ale třeba upřesnit, že Fauconnierova a Turnerova teorie mentálních prostorů a jejich mísení, *blending*, vznikla samostatně jako paralelní k teorii pojmové metafory a uvedené dva jevy se podstatně liší — zatímco u metafory jsou ve hře dvě oblasti, zdrojová a cílová (např. ŽIVOT JE CESTA), u *blendu* vzniká

10 Ruku v ruce s tím se nerespektuje tradiční lakoffovsko-johnsonovský zápis pojmové metafory verzálkami (ŽIVOT JE CESTA) a její jazykové realizace kurzívou (např. *pohnout se z místa*). Nebylo by účelné lpět na detailech, avšak rozlišování mezi rovinou „myšlení“ a rovinou „jazyka“ je obzvlášť v tomto kontextu zásadní.

11 Srov. Lakoff, George — Turner, Mark. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago — London: University of Chicago Press, 1987.

12 Srov. např. Pajdzińska, Anna — Tokarski, Ryszard. „Jazykový obraz světa a kreativní text“. *Slovo a slovesnost*, 71, 2010, s. 288–297.

prolnutím dvou (či i vícera) výchozích mentálních prostorů prostor nový, smíšený (např. BREAKFAST + LUNCH = BRUNCH, ale i ČLOVĚK + ZVÍŘE = MLUVÍCÍ ZVÍŘE). Jde tak vedle metafory a metonymie o třetí konceptualizační mechanismus, který se v našem myšlení (běžném i kreativním) uplatňuje.

Druhý oddíl (od 7. kapitoly) ukazuje recepci metafory prostřednictvím původního empirického zkoumání, provedeného za pomoci dotazníků. Autorka zjišťuje, jak vybrané metafory vnímají dvě skupiny recipientů — ti založení intuitivně, s kognitivním stylem zážitkovým, a ti s převažujícím stylem racionálním. Potvrzuje se, že dané dvě skupiny vykazují při porozumění metafoře v literárním textu kognitivní rozdíly.

Autorka tu představuje vlastně dva výzkumy. První („předvýzkum“) se soustředí na vnímání a interpretaci dvou vybraných metafor (respektive metaforických vyjádření) ze strany patnácti učitelek slovenského jazyka a literatury, z nichž každá si podle vlastního uvážení přiřkla charakteristiku racionálního, nebo naopak intuitivního založení (současně stupeň racionality a zážitkovosti vyhodnocoval i psychologický test). Čtenář by velmi ocenil ne(jen) obecnou charakteristiku položených otázek,¹³ ale jejich přesné formulace (nejlépe v příloze uvedený celý dotazník) a též (aspoň v příkladech) autentické odpovědi. Takový materiál by byl nejen velmi zajímavý (čtenářsky i pro inspiraci k podobným výzkumům), ale jeho uvedení je při představování podobných výzkumů vlastně nutné — bez něj si totiž charakter získaných odpovědí umíme těžko představit. K dispozici jsou tu jen povšechné charakteristiky vyhodnocených odpovědí, týkající se úspěšnosti řešení zadaných úloh. A ovšem i (snad překvapivě) konstatování, že racionální typy učitelek analyzovaly metafory nejpřesněji a (zhruba řečeno) právě ony pracovaly nadstandardně také s emocemi.¹⁴

Druhého výzkumu — který měl potvrdit hypotézu o rozdílech mezi vnímáním metafory u osob orientovaných spíše racionálně a spíše zážitkově — se zúčastnilo mnohem více respondentů (101) a jejich složení bylo diverzifikovanější co do věku, zaměstnání i pohlaví. Autorka také zpracovávala data „tvrdými“ statistickými metodami. Bohužel však ani v tomto případě nelze nalézt přesnější charakteristiku otázek, na něž měli respondenti reagovat — pouze konstatování, že dotazníky obsahovaly „po čtyři separátne pojmy a po dve metafory“ (s. 93) a že se snad týkaly (mj.) pojmu CESTA a vyjádření ze Švantnerova románu *Život bez konce*: „Cesta sa pod ním ohýba, ale jemu neubehne“ (s. 92).

13 „Po prečítaní každej z metafor učiteľky zodpovedali 9 otázok. Sedem otázok sa týkalo metaforického priestoru podobnosti [...] a dve otázky sa pýtali na pridružené emócie pri recepcii metafor (s. 80). „Zoznam deviatich otázok pre učiteľky pozostával z riešenia anomálie, analógie, úplnej (doslovnej) aj vonkajšej podobnosti. Pýtala som sa aj na metaforické domény, kľúčový inferenčný koncept, prostredníctvom ktorého učiteľka metafore porozumela, a ďalšou úlohou bolo opísať (zobraziť) abstraktnú schému metafory. Požadovaná bola aj odpoveď, aké emócie pociťovala respondentka pri čítaní a následne počas analyzovania metafor A a B“ (s. 82).

14 Může nás tu napadnout několik otázek — např. nakolik souvisí výsledky s možnou premisou, že racionální osobnosti dokážou odpovědi (i ty spojené s emocionalitou) výstižněji formulovat. Bylo by též zajímavé cíleně srovnat tuto specifickou výzkumnou skupinu (ženy, učitelky, učitelky literatury) s jinými vzorky respondentů. (Druhý autorčin výzkum s velkým množstvím různorodějších respondentů je cílen na jiné otázky.)

Osobně vnímám jako zajímavější výzkum první (zdá se, že zaměřený více kvalitativně), ale možná jen proto, že u toho druhého ještě citelněji postrádáme důležité údaje o zkoumaných parametrech metafory, podobu distribuovaného dotazníku a příklady odpovědí. Podrobné komentáře k výzkumu (včetně tabulek a grafů) si bez příkladů ze získaného materiálu nedokážeme vztáhnout k ničemu konkrétnímu. Výzkum verifikoval již potvrzené skutečnosti, zejména že „racionální ľudia sú verbálne a analyticky výkonnejšie, zatiaľ čo zážitkoví ľudia sú tvorivejšie“ (s. 105), neukázal však bohužel přesněji — pokud to chápu dobře — „správnost“ (spíše bych volila výraz „adekvátnost“) porozumění metaforám ve skupinách „analytických“, „vyvážených“ a „intuitivních“ respondentů. Zejména „zážitkoví lidé“, tedy ti „tvorivější“, se totiž ve své tvořivosti mohou pohybovat mimo hranice adekvátního porozumění. Jiným problémem ze strany výzkumníka by ovšem bylo určit tyto hranice.¹⁵

Výzkum vzbuzuje mnoho otázek, například ohledně problému chybějícího kontextu — o němž v diskusi mluví sama autorka (s. 105). Metafory — či spíše, znovu, metaforická vyjádření v rozsahu jedné věty či souvětí — byly pro respondenty vybrány z prozaických textů, hrály jistou úlohu v celku díla, ale podle autorky ve výzkumu nešlo o zřetel ke kontextu (jak říká, o „správnost“), ale o „koherentnost interpretace“ izolovaného metaforického vyjádření, o „dekódování metafory“ (s. 105). Nejsem si jista, zda na kontextu nezávisí do jisté míry i tyto parametry; ideální by přece jen bylo, kdyby měli respondenti k dispozici posuzovanou metaforu v kontextu (např. v krátké básni či povídce, případně aspoň odstavci).

Za velmi cenný lze pokládat třetí oddíl, „Ku kognitívnej recepčnej estetike a čitateľskej odozve (*reader response criticism*)“.¹⁶ Autorka v historickém exkurzu poukazuje k domácí tradici literární vědy, soustřeďující se na to, co by mohlo představovat náznaky kognitivního přístupu ve slovenské literární vědě již před padesáti lety. Hlavním předchůdcem KLV je pro ni František Miko se svébytnou koncepcí literární komunikace. Zde by bylo zajímavé uvést podrobnosti, např. základy Mikovy originální teorie stylů. Tu snad můžeme teprve dnes — a v tomto kontextu — docenit, adekvátněji jí porozumět a třeba ji i využít v interpretační praxi.¹⁷

15 Inspirativní empirický výzkum týkající se kompetence rodilých a nerodilých mluvčích při zacházení s pojmovými metaforami srov. Bohunická, Alena. *Variety metafory*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013. Kniha originálně rozvíjí různé aspekty metafory, ne ovšem primárně metafory v uměleckém textu.

16 Je trochu záhadou, proč nebyl třetí oddíl přiřčen k oddílu prvnímu, aby byly teoretičtěji orientované kapitoly pohromadě — struktura knihy by tak byla zřetelněji (a logičtěji) vztahena k trojnému charakteru podtitulu.

17 Originální je například koncepce dvou stylotvorných opozic, tedy operativnost — ikoničnost a zážitkovost — pojmovost. Komunikace v intencích uměleckého stylu je pak podle Mika založena na zážitkovosti a ikoničnosti, srov. např. Miko, František. *Od epiky k lyrike: Štylistické prierezy literaturou*. Bratislava: Tatran, 1973. To je v zásadě ve shodě s premisami kognitivismu, v němž se „zážitkovost“ (odvozená od tělesné, smyslové a emocionální zkušenosti) chápe jako velké téma, podobně jako ikoničnost. K poetické ikonicitě (o níž se autorka posuzované knihy explicitně nezmiňuje) srov. např. Freeman, Margaret. „Poetic Iconicity.“ In *Cognition in Language: Volume in Honour of Professor Elżbieta Tabakowska*. Eds. Władysław Chłopicki — Andrzej Pawelec — Agnieszka Pokojska. Kraków: Tertium, 2007, s. 472–501. [online]. [cit. 15. 5. 2022]. Dostupné z https://www.academia.edu/2313326/Poetic_Iconicity.

Ve druhé kapitole tohoto oddílu autorka upozorňuje na zajímavá neurologická zjištění, která se týkají kategorie krásy, a ukazuje také důležitou roli citění v procesu literární komunikace. K pojetí krásy a emocí, zejména k citění (včetně jeho podílu na recepci uměleckého díla), se pak vrací podrobněji a konkrétněji i dále v interpretačních studiích (kde se mluví např. o prototypových citech, spojených se základními narativními modely — srov. kapitola 9). Tyto partie patří k nejzajímavějším částem knihy.

Autorka tu např. odkazuje k „tvrdým“ kognitivněvědním výzkumům (např. magnetická rezonance a s ní souběžné sledování očních pohybů), díky nimž je už známo například to, které části mozku se aktivizují při čtení pro potěchu a při četbě odborné (jde v rozporu s naším intuitivním povědomím o části rozdílné), při vnímání krásy či při různých typech emocí, které člověk při čtení zažívá. Je patrné, že „cítienie, krása a čítanie sú na biologickej úrovni i v mysli tesne previazané“ (s. 137), a také to, že citění má v procesu četby velmi důležitou kognitivní funkci, dokonce snad významnější než sama konceptualizace. Při recepci prostupuje citění děj, participuje na hledisku vypravěče, podílí se na empatii a má významnou funkci anticipační (nastavuje porozumění textu v kontextu čtenářovy percepce, paměti a poznání). Ukazuje se znovu — a ve specifických souvislostech —, že naše schopnost vnímat literaturu je (i) biologicky podmíněná. Autorka připomíná též důležitost těchto poznatků pro společenskou praxi — výchovnou, vzdělávací či terapeutickou (s. 137).

Ve čtvrtém, posledním oddílu („Kognitívne orientované analytické štúdie“) nacházíme pět kapitol, představujících velmi hutné a teoreticky i interpretačně bohaté studie. V nich autorka demonstrovuje důležitá témata a principy KLV na vybraných dílech slovenské literatury 20. a 21. století. Jde výhradně o díla prozaická (do myslí se tu vkrádá přání, aby byla podobná pozornost ze strany KLV někdy věnována i poezii). Kapitola 7 nese název „Prototypy a literárny realismus: Jesenského román *Demokrati*“, kapitola 8 pak „Bázové faktory realismu a metaforická irónia“, kapitola 9 „Cítienie ako kognitívny komponent čítania: Tvorba Pavla Vilikovského“, kapitola 10 „Prototypové príbehy a ich citové parametre vo Vilikovského románě *Posledný kôň Pompejí*“, a konečně kapitola 11 „Literárne dielo Františka Švantnera z hľadiska kognitívnej histórie literatúry a evolučnej teórie literatúry“.

Autorce jsou specifické rysy vybraných próz podnětem k demonstraci a originální explanaci určitých kognitivních témat a kategorií. Realismus a jeho přístupy ke ztvárnění skutečnosti (včetně karikatury, grotesky, satiry a ironie) ukazuje ve vazbě na různé aspekty teorie prototypu v Lakoffově pojetí a též na lakoffovské idealizované kognitivní modely (srov. zejména kapitoly 7 a 8). Velké téma citů a citění (kapitoly 9 a 10, částečně i 11) zpracovává s ohledem na tzv. citové prototypy a základní narativní modely s nimi spojené (romantická láska, hrdinský příběh, příběh oběti aj.). Všimá si přitom jak textové realizace příběhů, jež jsou emocemi v autorské strategii doprovázeny, tak emocionální zkušenosti recipienta a jejího promítnutí do procesu četby. Na s. 181 autorka uvažuje o tom, že pocity nejsou spojeny jen se schématy, mentálními procesy apod., ale že je může iniciovat (a výrazně modifikovat) i jediné slovo — demonstruje to na slově *plivátko* (*plúvadlo*) ve Vilikovského povídce *Citová výchova v marci*. Znovu připomeňme možnost využít specifických metod interpretace lexikálních konotací — zde však dochází i k rozmýšlení jejich (sdílených) hranic a posunům v rámci specifické konstrukce textu (zejména autorské perspektivy). Autorka ukazuje úlohu

otcova plivátka jako motivu, jímž je předjat (a v němž je průběžně koncentrován) smysl textu, a současně tento motiv chápe i jako jeden ze zdrojů citového působení textu povídky. Cítění je totiž podle autorky „prepravným prostriedkom“ pro empatii, sympatii i odmítnutí, a často předchází změně postojů. V neposlední řadě také právě díky mechanismům cítění zažíváme v průběhu literární komunikace katarzi (s. 184).

Autorka první slovenské monografie o KLV se stále pohybuje kolem hlavní hypotézy tohoto (u nás velmi mladého) směru literárního bádání — že totiž zkoumané estetické formy (umělecké texty) ve své struktuře odrážejí způsoby fungování mysli (a mozku), a že jsou tak predisponovány k tomu, aby v mysli (a mozku) „kognitivně rezonovaly“.¹⁸ O „kognitivní rezonanci“ tu není sporu. Autorka různé její polohy na pozadí úctyhodně vybudovaného teoretického kontextu dobře nasvěcuje. Zvláště přesvědčivá je ve svých interpretacích, o něco méně v empirickém výzkumu.

Teoretické pasáže akcentují přínosnost transdisciplinarity kognitivismu. Jako podstatné vnímá autorka propojení humanitních věd, respektive literární vědy, s vědami přírodními, „zexaktnění“ literárněvědných metod a jejich obohacení o polohu experimentální disciplíny. Lze se ovšem ptát, nakolik lze opravdu převést mysl a mozek na společného jmenovatele a zda to může přinést kýžené odpovědi na všechny otázky v horizontu, jež pokládáme za podstatný. Lisa Zunshineová v tomto ohledu argumentuje proti konsilienci mezi literární vědou a exaktními obory tím, že tradiční rozdělení věd na humanitní a přírodní přece jen smysluplně odráží podstatné rozdíly ve způsobech reflexe světa, jakkoli snad není ideální.¹⁹

Přístupů hlásících se ke KLV je ovšem mnoho a mohou spolu — či vedle sebe — s užítkem koexistovat, ať už jejich příznivci tendují k přírodním vědám (a širší mezioborovosti), či se soustřeďují na to, co je výsostným územím věd o člověku a společnosti. Problém je dnes jinde, a nejen v případě KLV. Dotýká se ho i sama autorka, když v závěru upozorňuje na to, že na Slovensku „nezáujem o reálne interdisciplinárne kognitívne projekty stále pretrváva“, což, dodejme, s sebou nese zcela praktické překážky v rozvoji tohoto směru, bez ohledu na to, že „kognitivna literárna veda je spôsobom intelektuálne zodpovedného výskumu literárnej komunikácie a literatúry, ktorý zároveň pomáha poznávať ľudský, spoločenský aj prírodný svet, v ktorom žijeme“ (s. 239). Co se týče přístupu, jež představuje kniha Jany Kuzmíkové, můžeme jistě souhlasit a konstatovat, že KLV si rozhodně zaslouží místo na slunci.

18 Mikuláš, Roman. „Kognitivna literárna veda.“ In Roman Mikuláš a kol. *Podoby literárnej vedy: Teórie — metódy — smery*. Bratislava: Veda, 2017, s. 323–339.

19 Zunshine, Lisa. „Introduction to Cognitive Literary Studies.“ In *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*. Ed. Lisa Zunshine. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 1–10.